

Dr. Fazıl Halit, Nöroşirürji ve Birinci Dünya Savaşında Erzurum

Dr. Fazıl Halit, Neurosurgery, and Erzurum in the First World War

ÖZ

Bir hatıradan yola çıkılarak, Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Cephesi'nde yaşanan bir olay anlatılmaktadır. Anlaşıldığı üzere, Üçüncü Ordu'nun Erzurum Askeri Hastaneleri Cerrahi Uzmanı Dr. Fazıl Halit Bey, başından ateşli silah ile yaralanan bir süvari subayına cerrahi girişimde bulunmuştur.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Hariciye Muallimi Cemil Topuzlu Paşa'nın eski muavini olan Fazıl Halit Bey Erzurum ve civarında, genel cerrahi bağlamında ilk modern nörotravma ameliyatlarını yapmış olabilir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Nöroşirürji, Tarih, Erzurum, Cemil Topuzlu, Fazıl Halit Tipi

ABSTRACT

An event that occurred in the Eastern Front during the First World War is presented based upon a memory. As far as we understand, Dr Fazıl Halit, the general surgeon of Erzurum Military Hospitals of the Third Army, operated on an officer of cavalry with cranial gunshot injury.

As being the former associate of Cemil Topuzlu Pasha, Professor of Surgery at the Royal Faculty of Medicine, Dr Fazıl Halit probably performed first modern neurotraumatologic procedures in the context of general surgery in Erzurum area

KEY WORDS: Neurosurgery, History, Erzurum, Cemil Topuzlu, Fazıl Halit Tipi

Tufan HİÇDÖNMEZ¹
Yusuf TÜZÜN²

¹ Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi
Nöroşirürji Anabilim Dalı, Edirne

² Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi
Nöroşirürji Anabilim Dalı, Erzurum

Geliş Tarihi: 12.12.2005
Kabul Tarihi: 08.03.2006

Yazışma adresi:
Tufan HİÇDÖNMEZ
Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi
Nöroşirürji Anabilim Dalı
22030 Edirne
GSM: 0 542 253 8103
Faks: 0 284 214 1919

Resim 1: Hatırayı nakleden kişi olan Trabzon eski milletvekili Süleyman Fehmi Kalaycıoğlu (1891-1993).

tarafından yazarın (TH) o dönemde nöroşirürji uzmanlık öğrencisi olması nedeni ile 1988 yılında bir sohbet sırasında anlatılmıştır:

“ Harb-i Umumi’de ben askerdim. Erzurum’da hastanede kalıyordum. Fenni tecrübem olduğu için eczanede vazife yapıyordum. Günde yüz - yüz elli kişi ölüyordu. Bir gün bir süvari binbaşı getirdiler. Başının burasından vurulmuştu. Beyni -böyle, böyle- atıyordu. Beyni ilk defa orada gördüm. Askeri doktor, heyet-i sıhhiye reisi Fazıl Bey bu zat’ı ameliyat etti. Fazıl Bey operatördü. Sertabip idi. Bu zat yaşadı. Bir süre sonra orada çıban oldu ve öldü. Bu, akluma gelince hala üzülürüm.”

Hatırayı anlatan Süleyman Fehmi Kalaycıoğlu 13 Ağustos 1891 yılında Trabzon’da doğdu. Evliya Efendi’nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Trabzon’da tamamladı. İstanbul Halkalı Yüksek Ziraat Okulu’ndan 1914 yılında mezun oldu. Okulu bitirdiği yıl çıkan Birinci Dünya Savaşı’nda askere alınarak Erzinan Yedek Subay Okulu’na gönderildi. Erzurum’da askerliğini tamamlayarak 1917 Nisan’ında terhis edildi. Hizmet ve gayretleri nedeni ile Harp Madalyası verildi. Temmuz 1917 de Sivas Ziraat Mektebi müdür muavinliği ve Aralık 1919 da müdürlüğüne atandı. Bu dönemde görevli olduğu Sivas’ta Kongre sırasında Mustafa Kemal’i ağırladı. 1928 yılında Münih Teknik Yüksekokulu’nda ziraat öğrenimine devam etti. 1950 yılında Demokrat Parti Trabzon Milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclis’inde görev yaptı. Kalaycıoğlu 29 Aralık 1993 yılında Ankara’da vefat etti. Ölümünden sonra 1998 yılında eğitimciliği, Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü, Tarım Bakanlığı Müsteşarlığı, Danıştay Üyeliği ve Milletvekili olarak tarıma yaptığı üstün hizmetler

nedeni ile Tarım Bakanlığı tarafından Türk tarımına emeği geçen kişilerden biri olarak hizmet ödülü almıştır (Resim 1). (Bkz. Dipnot 1)

Fazıl Halit Bey İstanbul’da doğdu. Gülhane’deki Askeri Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’den hicri 1317 (1901) yılında kolağası rütbesi ve 1317-24 sicil numarası ile mezun olduğu anlaşılmakta, Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye kaydında, 1317 mezunları arasında 24. sırada Fazıl Ahmet Efendi “Kolağası, Tıp Fakültesi Seririyat-ı Hariciye Birinci Şefi” olarak adı geçmektedir (5,6,7,9). (Bkz. Dipnot 2)

Fazıl Halit Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de Seririyat-ı Hariciye Muallimi ünlü cerrah Cemil Paşa’nın asistanlığını ve muavinliğini yapmıştır (7,9,10). Birinci Dünya Savaşı sırasında Dr. Fazıl Halit Bey binbaşı rütbesi ile 1914 yılında Doğu Cephesi’ne tayin edilerek Erzurum’da bulunan 3. Ordu’nun Merkez Müstahkem Mevki Hastanesine bağlı askeri hastaneler grubunda operatör (genel cerrahi uzmanı), heyet-i sıhhiye reisi (sağlık kurulu başkanı) ve sertabip (başhekim) görevlerinde bulunmuştur (7).

Savaştan sonra 1921-1922 yıllarında yarbay rütbesi ile Diyarbakır Asker Hastanesi genel cerrahi uzmanı , 1922 yılında Adana Asker Hastanesi Baştabibi, 1924-1925 yılları arası İstanbul Gümüşsuyu Asker Hastanesi genel cerrahi uzmanı (Resim 2) ve 1926 yılında Amasya Asker Hastanesi Baştabibi olarak görev yaptığı öğrenilmiştir (5,6,8). Soyadı kanunu ile Tipi soyadını aldığı anlaşılan Dr. Yb. Fazıl Halit Tipi’in daha sonraki yaşamı konusunda bilgi edinilememiştir. (Bkz. Dipnot 2)

Fazıl Halit Bey’in göreve başladığı Birinci Dünya Savaşı seferberliği günlerinde Erzurum ülkenin en kalabalık hastane şehri haline gelmiş bulunmaktadır. Erzurum Merkez Mevki Hastanesi 500, Lise 200, Protestan Mektebi 100, Protestan Zükür Erkek Okulu 200, Guranidis binası 100, Süvari Kışlası 400, Tarazyen Efendi Konağı 60 yatak kapasitesi ile Erzurum ve çevresindeki askeri hastaneleri grubunu oluşturmaktadır (7) (Şekil 3). Savaşın şiddetlendiği aylar içinde, bu hastaneler grubuna Sanasaryan Hastanesi, İntan Hastalıkları Hastanesi, Erzurum Fransız Hastanesi, Dragoryan, Morkof ve Firdevsoğlu Kışlaları da katılarak hastaneler grubu hem sayıca, hem de yatak kapasitesi olarak artırılmıştır (7) Bu dönemde, Erzurum Asker Hastanesi Başhekimisi olarak Binbaşı İrfan Necip (1317-46) görev yapmaktadır. Binbaşı Fazıl Halit

Resim 2: Dr. Fazıl Halit Tipi (ön sıra soldan birinci) 1930'lu yıllarda İstanbul Gümüşsuyu Asker Hastanesi'nde (Özby K: Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, 1981)

Resim 3: Yirminci yüzyılın başında Erzurum'da hastane ve okul olarak kullanıldığı bilinen, Mahallebaşı bölgesindeki binalardan biri.

(1317-24), Yüzbaşı Ahmet İhsan (Özgen) (1327-71), Yüzbaşı Hayri (Nişantaşı) (1327-1), Yüzbaşı Hasan Fehmi (1326-27) ve 3. Ordu Cerrahi Müşaviri Operatör Yüzbaşı Haydar (1324-9) 16 Şubat 1916 da Rus işgaline kadar, bağlılıkları Erzurum Merkez olmak üzere değişik hastane gruplarına cerrah olarak tayin edilmişlerdir (7). Erzurum Rus işgaline uğradığında, nakledilmesi imkânsız bulunan 300 kadar yaralı ve hasta, beraberlerinde bir hekim, bir inzibat subayı, bir imam ve 25 sıhhiye eri ile merkez hastanesinde bırakılmak zorunda kalınmıştır (7). Özby'nin Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri kitabından öğrendiğimize göre, "Operatör Cemil Paşa'nın Muavini Operatör Fazıl Halit, Ağır Yaralılar Hastanesi'ne tayin edilmiştir". Savaşa, tifüz salgınına ve diğer zorluklara rağmen, bilimsel çalışmalardan da geri kalmadıkları, aynı zamanda Merkez Hastanesinde yapılan tıbbi toplantılar ile başlarında Dr. Miralay Tefik Salim Bey olmak üzere, Fazıl Halit ve arkadaşlarının harp cerrahisinde hekimler birer ışık kaynağı oldukları aynı kaynakta belirtilmiştir (7).

Hatrayı birinci ağızdan nakleden Sayın Süleyman F. Kalaycıoğlu'nun gözlemlediği üzere, genel cerrahi uzmanı Dr. Binbaşı Fazıl Halit Bey, başhekim ve sağlık kurulu başkanı olduğu askeri hastanede, ateşli silah yaralanması sonrası parçalı açık kranyum kırığı ve beyin laserasyonu ile ağır

yaralı olarak hastaneye getirilen bir süvari subayını ameliyat etmiştir. Dr. Fazıl Bey'in bu hastada kraniyektomi, lasere beyin dokularının, muhtemel yabancı cisim ve kemik parçalarının debridmanı, mümkün olduğunca primer dura tamiri ve saçlı derinin kapatılması işlemlerini gerçekleştirmiş olduğu düşünülebilir. Süleyman F. Kalaycıoğlu'nun, o dönemi anlatırken ayrıca aktarmış olduklarından, hastanede Almanya'dan gönderilmiş olan tıbbi malzeme (ameliyat malzemeleri, antiseptik solüsyonlar, litrelik şişeler içinde çeşitli intravenöz serumlar ve Bayer firmasının bazı ilaçları) bulunduğunu bilmekteyiz. Oldukça başarılı geçtiği düşünülen cerrahi girişimden sonra günlerce yaşadığı anlaşılan hasta, daha sonra Kalaycıoğlu'nun "çıban" olarak naklettiği intrakranial ampiyem ve/veya abse nedeni ile kaybedilmiştir. Eğer, antibiyotik tedavisi o dönemde mümkün olsaydı, kuşkusuz ki bu başarılı cerrahi girişimin sonrasında bu hazin sonuç yaşanmayacaktı.

İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Hariciye Muallimi Cemil Paşa (sonradan Prof. Dr. Cemil Topuzlu) Türkiye'de modern cerrahinin en önemli kurucularından birisidir (1,2,3,4). Cemil Paşa'nın, genel cerrahi girişimlerin yanı sıra birçok nöroşirürjikal girişimi de uygulamış olduğu bilinmektedir. Bu girişimler kafa travmaları, intrakranial abse, eksploratif trepanasyon ve beyin tümörlerine ilişkindir (3,4). Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de Cemil Paşa'nın asistanlığını ve muavinliğini yapmış olmasından yola çıkarak, Dr. Fazıl Halit'in gerek cerrahi ihtisası sırasında, gerek sonrasında Cemil Paşa'dan nöroşirürjikal girişimler ile ilgili önemli bir deneyim kazanmış olabileceğini düşünebiliriz (7,10). Cemil Paşa, özellikle Teselya Muharebesi olarak bilinen 1897 Türk-Yunan savaşı sırasında elde etmiş olduğunu bildiğimiz nöroşirürjikal travma deneyimini asistan ve muavinlerine aktarmış olmalıdır.

Hazin bir savaş hatırasından öğrendiğimiz üzere, Dr. Binbaşı Fazıl Halit Bey, hocası Cemil Paşa'dan edindiği nörotravmatoloji bilgi ve deneyimini Erzurum'da savaş şartları altında uygulama imkânını bulmuştur. Hatıranın geçtiği dönem göz önüne alındığında, bu ameliyatlarının, muhtemelen, Erzurum ve çevresinde modern anlamda uygulanan genel cerrahi bağlamında ilk nöroşirürjikal girişimler oldukları düşünülebilir.

Dipnot 1: Süleyman Fehmi Kalaycıoğlu'na ait özgeçmiş bilgileri merhumun kızı Ankara eski Milletvekili Sayın Göksel Kalaycıoğlu'ndan alınmıştır.

Dipnot 2: Dr. Fazıl Halit Bey'in doğum ve ölüm tarihleri öğrenilememiştir. Mirat-ı Mektebi Tıbbiye kaydında hicri 1307 de 24. sırada mezun olduğu görülmüş, ancak adı Kolağası Fazıl Ahmet olarak yazılmıştır. Oysa, Gen. Özbay'ın Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri adlı kitabında Fazıl Halit 1307-24 olarak kayıtlıdır. Yaptığımız araştırmada, Eczacı Nail Halit Tipi'nin 3. Muntika Etibba Odası 1923 yılı seçimlerinde adına rastlanmıştır. (http://www.ttb.org.tr/ttb_tarihi/giris.html). Bu kişi Fazıl Bey'in kardeşi olarak alınır ise, baba adlarının doğrudan Halit olduğu ve Dr. Fazıl Halit Bey ifadesi doğrulanmaktadır.

Teşekkür: Değerli yorumları ve yardımları için T.Ü. Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı öğretim Üyeleri Sayın Yrd. Doç. Dr. Ratıp Kazancıgil'e, Öğ. Gör. Sayın Nilüfer Gökçe'ye, GATA Tıp Tarihi Uzmanı Sayın Doç Dr. Adnan Ataç'a, babası ile ilgili bilgileri sağlayan Sayın Göksel Kalaycıoğlu'na ve resimlerin işlenmesinde emeği geçen T.Ü. Kütüphanesi Dokümantasyon Merkezi Şefi Sayın Savaş Beşirik'e teşekkürlerimizi arz ederiz.

KAYNAKLAR

1. Ataç A: Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1996: 111
2. Erbeni A: Dünyada ve ülkemizde nöroşirürjinin gelişimi. Temel Nöroşirürji Cilt 1, Aksoy K (ed.) Ankara: Buluş Tasarım ve Matbaacılık, 2005: 3-32
3. Naderi S: Cemil Pasha (1866-1958) and his involvement in Neurosurgery. Norol Bil D 19: 4, 2002 (<http://www.med.ege.edu.tr/norolbil/2002/NBD20802.ht>)
4. Naderi S, Erbeni A: History of neurosurgery and neurosurgical applications in Turkey. Surg Neurol 64 (Suppl 2): 115-122, 2005
5. Özbay K: Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt 3. İstanbul: Yörük Basımevi, 1981: 66
6. Özbay K: Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt 3. İstanbul: Yörük Basımevi, 1981: 259
7. Özbay K: Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt 3. İstanbul: Yörük Basımevi, 1981: 316-365
8. Özbay K: Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt 3. İstanbul: Yörük Basımevi, 1981: 410-457
9. Er T: Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye). Kazancıgil A (ed.) İstanbul: Özel Yayınlar, 1991: 66
10. Topuzlu C: İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 yıllık hatıralarım. Hatemi H, Kazancıgil A (ed.) İstanbul: Arma Kitabevi, 1994: 235